

ארץ פלשתים

הקדמה

- א. ארץ פלשתים בימי האבות
- ב. הגדרתו של חבל ארץ זה
- ג. ארץ פלשתים מימי יהושע עד תקופת המלכים
- ד. משמעות הלכתית לכיבוש פלשת - שיטת הכפתור ופרח
- ה. מקומות שלא נכבשו בגבולות פרשת מסעי
- ו. שיטת הר"ש סירלאו
- ז. מחלוקת אחרונים
- ח. ראיות שארץ פלשתים אינה ארץ ישראל
- ט. שיטת הרמב"ם
- סיכום ומסקנות

הקדמה

ארץ פלשתים בתקופת האבות שכנה באזור השפלה הדרומית, בנגב הדרומי מערבי (בראשית פרק כ ופרק כו). הפלשתים כוננו ממלכה שבראשה היה מלך 'אַבְיִמֶלֶךְ' (ממצרים בואך הנגב המערבי בשם 'דָּרְךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים' (שמות יג, יז). לפלשתים קדמונים אלה מתכוון הכתוב בשירת הים (שמות טו, יד) 'שָׁמְעוּ עַמִּים יְרָגְזוּן חֵיל אֶחָז יִשְׁבִּי פְּלִשְׁתִּי'. בתקופת השופטים הגיע גל נוסף של פלשתים שהתיישב והשתלט על עמק החוף הדרומי במערבה של ארץ ישראל. פלשתים אלו יסדו ברית של חמש ערים שבראשן עמדו סרנים, שכללה את הערים: עזה, אשקלון, אשדוד, גת ועקרון². במשך השנים נטמעו בתוכם הפלשתים הקדומים.

האם עם ישראל כבש והתיישב בחבל ארץ זה בימי יהושע והשופטים ובתקופת בית ראשון? האם נוהגת מצות ישיבת ארץ ישראל בגבול ארץ חמשת סרני פלשתים?

א. ארץ פלשתים בימי האבות

אברהם אבינו גר תחילה באלוני ממרא שבחברון, ובהמשך עבר לגור 'בְּגֵרָר' בארץ פלשתים (בראשית כ, א), "וַיָּגֵר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים" (שם כא, לד).

1 על מוצאם וסיבות בואם לארץ, ראה יהודה אליצור, מבוא לספר שופטים דעת מקרא, עמ' 19-16.
2 פרנסתם התבססה על מסחר ימי, על ביזה שהיו לוקחים במלחמותיהם ופשיטתיהם (שמ"א כג, א), ועל מלאכת כלי מתכות (שם יג, יט-כא). ראה יהודה קיל, מבוא לספר שמואל דעת מקרא, "הפלשתים", עמ' 77-82.

רש"י: עשרים ושש שנה, יותר מתקופת מגוריו באלוני ממרא. שם נולד יצחק בנו (שם כא, א-ב). כשחזר הרעב שנית בימי יצחק מסופר שיצחק הלך "אֶל אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה" (שם כו, א) במטרה לרדת דרך ארץ פלשתים למצרים כמו אברהם אביו. אך הקב"ה נגלה אליו בגרר ומצווה אותו: "אֶל תֵּרֵד מִצְרַיִם. שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר אִמְרֵ אֱלֹהֶיךָ. גֵּוִר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ" (שם פס' ב-ג).

יצחק נולד בארץ ישראל וחי בה כל ימיו. שונה הוא מאברהם אביו שנולד באור כשדים וירד למצרים בגלל הרעב (בראשית יב, י); ומיעקב שנאלץ לברוח לחרון מפני עשו אחיו, ובסוף ימיו ירד למצרים, והקב"ה אמר לו: "אֶל תֵּיָרָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם" (שם ו, ג), ואילו על יצחק ה' אוסר עליו לרדת למצרים. מסביר רש"י (בראשית כו, ב): "אמר לו: אל תרד מצרימה - שאתה עולה תמימה, ואין חוצה לארץ כדאי לך". אולם יחד עם הציווי שלא לרדת למצרים ניתנת ליצחק ההבטחה: "כִּי לָךְ וּלְזַרְעֶךָ אֶתְּנֶן אֶת כָּל הָאֶרֶץ הַזֹּאת" (שם כו, ג). והסביר אור החיים: "כִּי לָךְ וּלְזַרְעֶךָ - ארץ פלשתים בכלל נתנית הארץ היא, ולזה גם כן הסכים רמב"ן.

ציווי זה נאמר ליצחק בהיותו בארץ פלשתים, לפיכך ארץ פלשתים היא חלק מארץ ישראל.³ אור החיים מבחין בין ישיבתו של אברהם בארץ פלשתים לישיבתו של יצחק, אברהם אמנם גר שם ימים רבים, אך היאחזותו של יצחק הייתה מושרשת יותר - "חזקה מעולה", כי הוא חרש וזרע בה. כמו שנאמר: "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׂנְהָ הַהוּא מַאֲהָ שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'" (בראשית כו, יב). זו לשונו (שם כו, ג):

כי לא החזיק אברהם בארץ פלשתים בחזקה הראשונה, לזה רצה ה' שיחזיק יצחק בה, והוא החזיק בה בחזקה מעולה שחרש וזרע.

לכן נאמר ליצחק: "כִּי לָךְ וּלְזַרְעֶךָ אֶתְּנֶן אֶת כָּל הָאֶרֶץ הַזֹּאת", נוסף "לָךְ" למרות שההבטחה היא לזרעו, כי לא החזיק בה אברהם, ולכן דקדק ה' בדבריו לומר 'אֶת כָּל הָאֶרֶץ הַזֹּאת', כי כאן כלל את ארץ פלשתים עם כל ארץ כנען.⁴

ב. הגדרתו של חבל ארץ זה

בפירוש בעלי התוספות על התורה (שמות בשלח יג, יז ד"ה כ"ה) הובאה מחלוקת ראשונים מה גידרה של ארץ פלשתים.

3 בנוסף, המילים 'גֵּוִר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת' (כו, ב), 'וַיִּשָּׁב יִצְחָק בְּגָרָר' (פס' ו), או "גְּרָרָה" (פס' א) הם לשון נופל על לשון.

4 'הָאֵל' - רמז ל"א מלכים שכבש יהושע (חזקוני, בעל הטורים); נראה להוסיף, 'הָאֵל' - אות 'ה' - רמז גם לחמשת סרני פלשתים שגיעו מאוחר יותר, והיא ה"א הידיעה בכתוב כי שם תהיה עיקר ישיבתם וכוחם.

5 מובא גם בספר תוספות השלם, מהדורת י' גליס, ירושלים תשמ"ח, שמות בשלח אות כב, עמ' קסו בשם דעת זקנים.

אמר הרב דוד זקנו של הרב משה, שארץ פלשתים מארץ ישראל הייתה, שהרי לא מצינו שיצא יצחק לחוצה לארץ, וגר בארץ פלשתים שנאמר: 'וַיָּשָׁב יִצְחָק בְּגֵר' (בראשית כו, ו). והרב משה אמר: שרצועה הייתה יוצאה מארץ פלשתים ונכנסת לתוך ארץ ישראל⁶, ולא שהייתה ארץ ישראל בעצמה, כי הכתוב קראה "אַרְצֵי פְּלִשְׁתִּים" (שמות יז, א).

אך רוב פרשני התורה, ראשונים ואחרונים, חולקים על הרב משה. וסוברים שארץ פלשתים מארץ ישראל. נאמר 'וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׂנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיִּבְרַכְהוּ ה'" (בראשית כו, יב). פירש רש"י: "בְּאֶרֶץ הַהוּא" - אף על פי שאיננה חשובה כארץ ישראל עצמה, כארץ שבעה גויים". הסביר את דבריו הריב"א (רבי יהודה ב"ר אליעזר) מבעלי התוספות:

כלומר, ארץ פלשתים היה מארץ ישראל, דאם לא כן לא היה יצחק גר בה, לפי שהיה עולה תמימה, אבל מכל מקום לא היתה עיקר ארץ ישראל. והיינו דקאמר רש"י 'אף על פי שאיננה חשובה כארץ ישראל עצמה, כארץ שבעה גויים'⁷.

וכן כתבו רבינו אליהו מזרחי (רא"ם) והמהר"ל בגור אריה. זו לשון המהר"ל: אף על גב דודאי ארץ ישראל היא, שהרי אסר לו הקב"ה לצאת לחוץ לארץ, אפילו הכי לא הייתה עיקר ארץ ישראל עצמה.

כלומר, ארץ פלשתים היא חלק מארץ ישראל, אך לא עיקר ארץ ישראל. ראשונים נוספים כתבו שארץ פלשתים היא מארץ ישראל והם: רמב"ן (בראשית כג, יט; כו, ב), רד"ק (שם כו, ג), רבי אברהם בן הרמב"ם (בראשית כו, ב-ג), רשב"ם (שם כב, ב), חזקוני (שם כו, ד), ספר תורת המנחה (לר' יעקב סקאלי תלמיד הרשב"א, דרשה טז, עמ' 119). וכן כתבו אחרונים⁸. אכן, ישנם הבדלי דרגות של חשיבות וקדושה בתוך ארץ ישראל בין חלקי הארץ השונים. לדוגמא: א. ירושלים מקודשת יותר משאר חלקי ארץ ישראל. ונאמר במשנה (כתובות קי, ב) "הכל מעלין לירושלים", ולכן יכול האישי וגם האישה לכפות את בן הזוג לגור בירושלים. ב. עבר הירדן המזרחי למרות שהוא חלק מארץ ישראל - "ארץ כנען [המערבית] מקודשת

6 כלומר, ארץ פלשתים היא חוץ לארץ, אך המקום שבו חי יצחק הוא ארץ ישראל אבל היה תחת שלטון או חסות פלשתית. ראה עוד הרב יאיר בכרך, שו"ת חות יאיר סימן א השגה ו, מה שכתב.

7 בספר מושב זקנים על התורה מבעלי התוספות (כו, ב) כתב: "שלא הייתה חשובה כי אם ארץ ישראל עצמה, כלומר בגופה ובאמצעותה, ומכל מקום הייתה ארץ ישראל, וכן ארץ פלשתים מצד אחד ארץ ישראל ושייכה בה".

8 הרב פנחס הורביץ (הפלאה), פנים יפות על התורה (שמות בשלח טו, יד, ד"ה "שָׁמְעוּ עַמִּים"); מהרש"א (חידושי אגדות, חולין ס, ב ד"ה לפקו מכפתורים).

מעבר הירדן, שארץ כנען כשרה לשכינה ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה" (ספרי זוטא ה). וכן אין מביאים ביכורים מעבר הירדן המזרחי (משנה ביכורים פ"א מ"י).

כך גם ארץ פלשתים "אינה עיקר ארץ ישראל" אבל היא חלק מארץ ישראל. אלא שצריך להבין, מה חסרונה של ארץ פלשתים שלמרות שאינה חשובה כחוף לארץ אינה חשובה כעיקר ארץ ישראל? תשובה לכך מצאנו ברד"ק (בראשית כו, כג): וכל הספורים האלה בחפירות הבארות וקריאת השמות להודיע כי בארץ ישראל המוחזקת היה [=יצחק] חופר בארות כרצונו ואין מוחה בידו... וכן אברהם כמו שכתבנו. וכל זה היה להם לאות ולסימן מה שיעדם הא-ל לתת הארץ לזרעם, אבל [=ארץ] פלשתים אף על פי שהיא מארץ ישראל לא הוחזקה בידם, לפיכך רבו עמהם על הגבול, וכל זה להודיעם שלא תהיה מוחזקת בידם כולה, אף על פי שחלקה לא הוחזקה בידם עד באחרונה לימות המשיח⁹.

כלומר, ארץ פלשתים אף על פי שהיא מארץ ישראל - 'לְכַנְעֵי תִּחְשָׁב חֶמְשַׁת סָרְנֵי פְּלִשְׁתִּים' (יהושע יג, ג). חסרונה "שלא הוחזקה", לא הייתה לאברהם ויצחק חזקת בעלות על מקום זה. וכן כתב גם אור החיים (בראשית כו, ג שהובא לעיל): "לא החזיק אברהם בארץ פלשתים בחזקה הראשונה". חסרון זה "בחזקה" (בהתישבות) על חבל ארץ זה היה בו משום "מעשה אבות סימן לבנים" והוא נמשך גם בדורות הבאים, ועד כמעט סוף ימי בית ראשון (ראה להלן), ארץ פלשתים נשארה ברשות פלשתים וישראל לא הצליחו לכבוש את עריהם ולהתיישב שם.

ג. ארץ פלשתים מימי יהושע עד תקופת המלכים

הקב"ה אומר ליהושע (יהושע יג, א-ג): 'אַתָּה זִקְנִיתָ בְּאֵת בְּיָמַי וְהָאָרֶץ נִשְׁאַרָה הַרְבֵּה מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ. זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאַרְתָּ כָּל גְּלִילֹת הַפְּלִשְׁתִּים, וּבִסְפָר שׁוֹפְטִים (ג, א-ג): 'וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ ה' לְנֶסוֹת בְּסָאֵת יִשְׂרָאֵל... חֶמְשַׁת סָרְנֵי פְּלִשְׁתִּים'. משמע שארץ פלשתים לא נכבשה בידי ישראל.

אמנם מפסוקים אחרים משמע כי שלוש ערים של הפלשתים נכבשו על-ידי שבט יהודה: 'וַיִּלְכְּדוּ יְהוּדָה אֶת עֵזָה וְאֶת גְּבוּלָה וְאֶת אֲשֶׁקְלוֹן וְאֶת גְּבוּלָה וְאֶת עֶקְרוֹן וְאֶת גְּבוּלָה' (שם א, יח), תירץ רד"ק (שם ג, ג)¹⁰: "אפשר כי אחר כך לקחום הפלשתים מידם". כלומר, שלוש ערים הללו נכבשו אמנם על ידי שבט יהודה אבל נלקחו (=נכבשו) בחזרה על ידי הפלשתים.

9 וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם (בראשית כו, ב-ג) בשם אבי אבא (סבו רבי מיימון).

10 וכן רלב"ג בהסבר השני ובאברבנאל.

אולם לדעת מפרשים אחרים¹¹, ערים אלו לא נכבשו כלל על ידי ישראל. הפסוק 'וַיִּלְכְּדוּ יְהוּדָה אֶת עָזָה', כוונתו על הלכידה בלבד, בלא ירושה וישיבה. ההוכחה לכך שלא נאמרו הפעלים "וַיִּרְטוּ", "וַיִּנְדוּ", "וַיִּנְחְרוּ", שפירושה ישיבה במקום אלא 'וַיִּלְכְּדוּ' משמעותו ניצחון במלחמה. ממילא שבט יהודה לא הצליח להתיישב ולהיאחז בערי הפלשתים, כמבואר בכתוב 'כִּי רָכַב בְּרִזְל לָהֶם' (שם פס' יט)¹².

בתקופת שמשון הרחיבו הפלשתים את תחומי שלטונם מערי החוף לנחלת שבט יהודה, כמו שנאמר: 'וּבָעֵת הַהִיא פָּלְשִׁתִּים מְשָׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל' (שופטים יד, ד). שליטה ושלטון זה באים לידי ביטוי בדבריהם של אנשי יהודה לשמשון 'הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי מְשָׁלִים בָּנוּ פְּלִשְׁתִּים' (שם טו, יא). בתקופה זו ניתן להתייחס אל שלטונם כאל שלטון מקומי במקומות הסמוכים לעריהם, ובשבטי יהודה ודן בלבד.

לאחר תבוסת ישראל במלחמת אבן העזר הראשונה (שמ"א פרק ד) שבעקבותיה נחרבה שילה, שלטו הפלשתים גם בהר אפרים לב ארץ ישראל וגם בנחלת שבט בנימין (יג, טז ועוד). בימי שמואל ישראל השתלטה על מרחבי הפלשתים לתקופה מוגבלת כשניצחו במלחמת אבן העזר השנייה (ז, ה-יב): "וַיִּכְנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא יִסְפוּ עוֹד לָבֹא בְּגְבוּל יִשְׂרָאֵל... וַתִּשְׁכַּנְהוּ הָעָרִים אֲשֶׁר לְקַחוּ פְּלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעַקְרוֹן וְעַד גֵּת, וְאֶת גְּבוּלֵן הַצֵּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים" (שם פס' יג-יד)¹³. אך בסוף ימיו של שמואל חזרו הפלשתים והשתלטה על מרחבי בנימין ואפרים, כמו שנאמר: "מָחָר אָשְׁלַח אֵלַיְךָ אִישׁ מֵאַרְצְךָ בְּנִימָן... וְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים" (שמ"א ט, טז), ונציב פלשתים יושב בגבע בנחלת בנימין (יג, ג).

מכאן והלאה מתחילה תקופת ההתמודדות ארוכה וקשה עם הפלשתים על השלטון בארץ ישראל במשך למעלה ממאה שנה. בהמשך הם שולטים גם בבית שמש (שמ"א ו, ט) בקו גבע מכמש (שמ"א יג, טז) בגלבע (כת, לד) ובעמק רפאים (ה, כד).

למעשה רובו של ספר שמואל עומד בסימן המלחמה בפלשתים. לא פחות מעשרים מלחמות נערכות אתם¹⁴. עיקר תפקידו של שאול כמלך ועיקר מלחמותיו היו נגד הפלשתים. גם בתחילת מלכותו של דוד עיקר מלחמותיו היו להושיע את ישראל מהפלשתים. על שלושה קרבות מרכזיים מספר הכתוב בהרחבה (שמ"ב ה, יט-כה; ח, א) ורשימה ארוכה

11. גולדהר, אדמת קדש, ירושלים תרע"ג, עמ' צד; דרך בינה' ודעת מקרא' שופטים א, יח.

12. נראה להוסיף שהפועל 'וַיִּלְכְּדוּ' במשמעות ירושה וישיבה לא מופיע בפני עצמו אלא עם תוספת המילים 'וַיִּשְׁבּוּ שָׁם', ראה לדוגמא: 'וַיַּעֲלוּ בְנֵי דָן וַיִּלְחָמוּ עִם לָשָׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיִּפּוּ אוֹתָהּ לְפִי חֶרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיִּשְׁבּוּ בָּהּ וַיִּקְרְאוּ לָשָׁם דָּן...' (יהושע יט, מז); 'וַיִּלְכְּדוּ אֶת בֵּית שֹׁמֶשׁ... וַיִּשְׁבּוּ שָׁם' (דהי"ב כח, יח).

13. בהסבר הכתוב 'וַתִּשְׁכַּנְהוּ הָעָרִים' ראה רד"ק (פס' יד) ובדעת מקרא שם.

14. ראה במבוא לדעת מקרא שמואל סעיף ו "בין ישראל וגויי הים", עמ' 80.

של קרבות משניים¹⁵. מכל מקום דוד הצליח להדוף את הפלשתים מהמקומות שכבשו ולהחזירם לעריהם במישור החוף, אבל לא הצליח לסלק אותם מעריהם.

גם שלמה שבימיו הגיעו גבולות ממלכת ישראל כמעט עד הפרת לא הצליח לסלק את הפלשתים מעריהם. על שלמה נאמר: 'כִּי הוּא רָדָה בְּכָל עֵבֶר הַנְּהָר מִתַּפְסָּח וְעַד עֶזְרָה' (מלכים א ה, ד); ונאמר (שם פס' א): 'וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנְּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם'. פירוש, מן הנהר עד ארץ פלשתים. וכן הוא בדברי הימים: "וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּלָכִים מִן הַנְּהָר וְעַד אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם" (דה"ב ט, כו). והכוונה 'עד' וְעַד בכלל. כמו שדוד כבשם והכניעם "וַיִּכְנָעוּם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת מִתְּג הָאֶמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים" (ש"ב ח, א). הביטוי 'רָדָה בְּכָל עֵבֶר הַנְּהָר מִתַּפְסָּח וְעַד עֶזְרָה' משמעותו מושל; אלא ששלמה (בדומה לדוד) השאיר את רוב מלכי הגויים בארצם והם העלו לו מס. כך גם הפלשתים היו משועבדים ושלמו מיסים אך נשארו בעריהם. העיר גת נכבשה עוד בימי דוד: 'וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן וַיָּךְ דָּוִד אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּכְנָעוּם' (ש"ב ח, א) ובדברי הימים נאמר: 'וַיָּךְ דָּוִד אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּכְנָעוּם וַיִּקַּח אֶת גַּת וּבְנֵיהֶּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים' (דבה"א יח, א). רחבעם בנה אותה והפך אותה לעיר מבצר בממלכתו (דבה"ב יא, ח). רק בימי עוזיהו הצליח עם ישראל לכבוש ולהתיישב בחלק מערי הפלשתים. כמו שנאמר: 'וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּפְרָץ אֶת חוֹמַת גַּת וְאֶת חוֹמַת יְבֵנָה וְאֶת חוֹמַת אֲשְׁדוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאֲשְׁדוֹד וּבְפִלְשְׁתִּים. וַיַּעֲזְרֵהוּ הָאֱלֹקִים עַל פְּלִשְׁתִּים' (דבה"ב כו, וז).

בימי אחז, כעונש על חטאיו, פשטו הפלשתים על ערי השפלה והגב, כבשו מספר ערים והתיישבו שם. 'וַיִּלָּכְדוּ אֶת בֵּית שֹׁמֶשׁ וְאֶת אֵילֹן... וַיִּשְׁבּוּ שָׁם' (דבה"ב כח, יח). האם הצליחו הפלשתים להחזיר את עריהם שנכבשו בימי עוזיהו? הכתוב סתם ולא פירש, אך מזה שלא הזכירו ערים אלו משמע שלא הצליחו לכבשם בחזרה.

רק בימי חזקיהו נשלם כיבוש ארץ פלשתים, כמו שנאמר (מל"ב יח, ח): 'הוּא הִקָּה אֶת פְּלִשְׁתִּים עַד עֶזְרָה וְאֶת גְּבוּלֶיהָ מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְּצָר'. ופירש רלב"ג (שם) "שלא נשאר בהם מקום שלא הוכה" (וכן באברבנאל). מלב"ם כתב: "חזקיהו כבש את כל המקומות ממגדל נוצרים [=מגדל שבו עמדו שומרי השדות] עד ערי המבצר הגדולים"¹⁶. לפי הסבר זה 'עד עֶזְרָה', משמעותו "עד ועד בכלל". בסדר עולם רבה

15 ראה במבוא לדעת מקרא שמואל שם עמ' 82 ובהערות 27-30.

16 כן פירש בדעת מקרא: 'הוא הקה את פלשתים' - את כלל ממלכות הפלשתים מעקרון שבצפון החבל (יהושע יג, ג), כפי שעולה ממקורות אשוריים (כתובת סנחריב) שפדי מלך עקרון היה עצור בירושלים. 'עד עֶזְרָה' - ועד בכלל, התוחמת את חבל ארץ פלשתים מצד דרום. 'וְאֶת גְּבוּלֶיהָ' - לרבות ערי הארץ שעזה שמשה להם בירה. וכן כתב בספר אדמת קדש - ארץ ישראל לגבולותיה (יצחק גולדהר ירושלים תרע"ג, עמ' קמה הערה ב): "לכבוש ערי פלשתים בירושלם וישיבה החל עוזיהו... וחזקיהו גמר את הכיבוש הזה". (אך ראה בעמ' צד שכתב על חזקיהו ושהרחיב כיבושו בפלשתים: "עד עֶזְרָה ולא עד בכלל", ובעמ' קנז כתב: "חזקיהו כבש כיבוש גמור רק עד עזה אבל

(פרק כ) נאמר: "מיום שנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא זקפו ראש". ובחלק מכתבי היד הגירסה: "לא העמידו מלך עד היום".

מדוע דווקא בימי חזקיהו נסתיים הכיבוש הפלשתי וישראל הצליחו להתיישב בעריהם? נראה לומר, על פי מאמר חז"ל (סנהדרין צד, א) ש"ביקש הקב"ה לעשות את חזקיהו מלך המשיח". שהרי בזמן חזקיהו הייתה צריכה להופיע מלכות שמים בשלמותה. שלימות הופעה זו היא כשארץ ישראל כולה שייכת לעם ישראל ובשלטונו. לכן דווקא חזקיהו שהיה צריך להיות מלך המשיח הצליח לכבוש את ערי הפלשתים ולהושיב שם את ישראל.

בתחילת תקופת בית שני, בספרים עזרא ונחמיה ובספרי נביאי בית שני (חגי, זכריה ומלאכי) לא נזכרו הפלשתים ברשימת הגויים שהיו בארץ. ולא בין העמים שכתבו כתבי שטנה והפריעו לשבי הגולה¹⁷. המחקרים ההיסטוריים והארכאולוגיים מלמדים כי העלמות הפלשתים נגרמה כנראה כתוצאה ממאבק על אזור פלשת בין האימפריה האשורית לבין האימפריה המצרית.

לסיכום: יש אומרים שבתקופת השופטים שלושת הערים: עזה, אשקלון ועקרון נכבשו בידי שבט יהודה ונכבשו חזרה על ידי הפלשתים (רד"ק, אברבנאל). ויש חולקים שמדובר על ניצחון ישראל במלחמה ולא על כיבוש הערים (אחרונים). בימי שמואל חזרו הערים עקרון וגת לידי ישראל, ובסוף ימיו חזרו לפלשתים. שאול ודוד נלחמו בפלשתים, דוד הכניע אותם אך הם נשארו בעריהם. על העיר גת נאמר שדוד כבש אותה - "וַיִּקַּח אֶת גַּת וּבְנֵיָהּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים". רחבעם בנה אותה והיא הייתה עיר מבצר בממלכתו. על שלמה נאמר "וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּלָכִים מִן הַנְּהָרָה וְעַד אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם" (דה"ב ט, כו). אך בדומה לדוד אביו השאיר את הגויים בעריהם והם שילמו לו מיסים. בימי עוזיהו הצליחו ישראל להתיישב בחלק מערי הפלשתים: בגת, ביבנה ובאשדוד (דבה"ב כו, ו-ז). לקראת סוף תקופת בית ראשון, בימי חזקיהו, נשלם כיבוש ארץ פלשתים וגם עֵזָה וּגְבוּלֵיהָ נכבשו.

ד. משמעות הלכתית לכיבוש פלשת - שיטת הכפתור ופרח

הכפתור ופרח¹⁸ סובר, שכל המקומות בתוך גבולי פרשת מסעי גם אם לא נכבשו - דינם כארץ ישראל. לדעתו, "זה המקום בתורה [=גבולות מסעי] הוא עיקר תחומי הארץ". ובגבולות פרשת מסעי ישנה קדושה - "כל מה שבתוך גבולות ארץ ישראל עזה עצמה לא כבש", וצ"ע).

17 ומצאתי שכן כתב הרב יעקב עמדין (לחם שמים על המשניות, גיטין פ"א מ"א): "לא מצינו בכל ימי בית שני זכר עם הפלשתים, כי נכבשה הארץ לפני ישראל, ונשמדה אומת פלשתים ונעקרה מן העולם".

18 פרק יא, מהדורת לונץ, עמ' רנד-רנה; מהדורת ביהמ"ד, ירושלים תשנ"ז, עמ' כה, כח, לא.

הנזכרים באלה מסעי, הכל לכל הפחות קדוש בקדושת ארץ ישראל לכל התועלות המבוקשים ממנה"¹⁹. משמעות דבריו, כמו שהסביר שם, היא, שמצות ישיבת ארץ ישראל נוהגת במקומות אלה. דוגמא לכך היא ממלכת צור, הנמצאת בשטח שבין עכו לצידון, וגם היא בתחומי ארץ ישראל. זו לשונו²⁰:

ואם תאמר, שחירם מלך צור מלך [שם]? בזה אינו בטל ארצו להיות ארץ ישראל, שמלכותו אינו חותך, דסדנא דארעא חד הוא, והתורה לא סלקה מגבולי ארץ ישראל שום חתיכה אלא שניתנה להם לישראל כל מה שבין מקצועות אלה מסעי. וכן העניין בארץ האַשְׁרִי וזולתו שהוא בתוך הארץ שלא הורישום ישראל²¹. ואם תאמר שאלו היו למס, גם חירם היה משועבד לדוד ולשלמה וסר למשמעתם. גם נמצא שבימי המלכים היו לצידונים מלך גוי וכמו שנראה מאתנבעל חותן אחאב. ואף על פי שהוא ארץ ישראל [אין] מלכם בה מוציאה מקדושתה, כמו שהיה הענין בקְטָרוֹן וגזר בית שאן וזולתם שלא הורישום בני ישראל [כי לא יכולו] וצידון מכללם.

בהמשך דבריו כתב ש"עולי מצרים... כבשו הכל מן הקצה אל הקצה"²². והקשה עליו היעב"ץ²³: אין הדבר כן, כמפורש בספר שופטים שהובאו עירות שלא כבשום, ויש מהם שכבשום ולא נשאר בידיהם כמו חמשת סרני פלשתים! בספר תורת הארץ כתב²⁴ שהכפתור ופרח עצמו ביאר בהמשך דבריו שאין הכוונה דווקא בימי יהושע אלא גם בימי דוד ושלמה. וזו לשונו: ואמנם בימי יהושע לא כבשו הכל, שכן כתיב "ויהושע זָקַן פָּא בַּיָּמָיִם" (יהושע יג, א) וגומר, ואומר (שם) "זאת הארץ הנְּשָׂאֶרֶת"²⁵, אמנם בגבולי התורה שברוחב הארץ... פשיטא שלא כבשו הכל בימי דוד המלך, שהרי מפני מה שנשאר לכבוש ולא כבשו דוד אלא שקפץ אל ארם נהרים וארם צובא והניח

19 פרק י, מהדורת לונץ עמ' רלד; מהדורת ביהמ"ד, עמ' רנט.

20 פרקי יא, הציטוט ממהדורת בית המדרש, עמ' כד-כה.

21 וכן כתב בפרק יא (מהדורת ביהמ"ד, עמ' פד): "ויש לדעת, שחלקי הארץ שלא כבשום השבט, אינו גרעון בחק הקדושה, שהרי "אֲשֶׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל עִפּוֹ, וְאֶת יוֹשְׁבֵי צִדּוֹן, וְאֶת אַחֲלָב וְאֶת אֶזְבִּי, וְאֶת חֲלֵבָה וְאֶת אֶפְרַיִם וְאֶת רָחֵב, וַיִּשָּׁב אֲשֶׁרֵי בְּקֶרֶב הַכְּנָעִי יִשְׂבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוּ" (שופטים א, לא-לב). וכן "וְלֹא הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת בֵּית שָׁאֵן וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ" (שם א, כז) וכן אֶפְרַיִם... בְּגִזְרָה (שם א, כט) וקְטָרוֹן שהוא צפורי לזבולון (שם א, ל) וּבֵית שֹׁמֶשׁ וּבֵית עֲנַת לנפתלי (שופטים א, לא-לב).

22 פרק יא מהדורת לונץ, עמ' רנט; מהדורת בית המדרש, עמ' יא.

23 פרק יא, מהדורת לונץ, עמ' רנט הערה 1 הרב צבי הירש חן טוב, בשם הגאון יעב"ץ.

24 הרב משה קליערס, תורת הארץ, ח"ב, פרק ב סימן מב עמ' כז, ב. ובסימן מג כתב שזו דעת הריטב"א והרמב"ן.

25 פרק יא מהדורת לונץ, עמ' רסא; מהדורת ביהמ"ד עמ' כט.

לכבוש תשלום גבולי הארץ - הוא שירד כבושו ממעלת ארץ ישראל לגמרי²⁶. "וגבי שלמה נמצא 'פֶּל הָעַם הַנּוֹתֵר מִן הָאֲמֹרִי הַחֲתִי הַפְּרָזִי... וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עֶבֶד עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (מלכים א ט, כ)²⁷. והוסיף, והכתוב מעיד שכבושו הכל בזמן המלכים, שכן כתוב: 'וַיַּעֲשֵׂ שְׁלֹמֹה בְּעֵת הַהִיא אֶת הַחֶג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהַל גְּדוֹל מְלִבּוֹא חֲמַת עַד נַחַל מִצְרַיִם' (מלכים א ח, סה) וכן רבותינו ז"ל הזכירו העניין כך כלומר שכבוש עולי מצרים היה מהר ההר עד נחל מצרים²⁸.

מסקנת הדברים: כיבוש עולי מצרים התחיל בימי יהושע ונשלם בימי שלמה המלך שנתן את כל הארץ ל"מס עובד" וזה נחשב ככיבוש.

היו שהוסיפו לדברי הכפתור ופרח²⁹ גם את כיבושי ירבעם בן יואש מלך ישראל, שנאמר עליו: "הוא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מְלִבּוֹא חֲמַת עַד יַם הָעֲרָבָה כַּדָּבָר הַזֶּה" (מל"ב יד, כה); ואת כיבושי החשמונאים בבית שני³⁰.

אך למרות ראיותיו אין דבריו מוכרחים. כי מהפסוק שהביא 'וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עֶבֶד עַד הַיּוֹם הַזֶּה' (מלכים א ט, כ), משמע שלא כבש שלמה את עריהם אלא ערים אלו היו "מעלי מיסים" בלבד, ולא נכבשו ונתיישבו ערי הפלשתים בימי שלמה (ראה להלן בסעיף ה).

ה. מקומות שלא נכבשו בגבולות פרשת מסעי

(א) 1. **בימי יהושע** - הישועות מלכו (שו"ת, יו"ד סי' סז ד"ה ולענין) הקשה, פשוט הפסוק 'וַיֵּשֶׁב הָאֲשֻׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי' וכו' (שופטים א, לב) משמעותו שהכנעני היו "יושבי הארץ ואדוניה" ולא ישראל, ושבת אשר ישבו בתוכם? עוד קשה, על שבע הערים שבנחלת אשר לא נאמר ששילמו מס לישראל! החזון איש (שביעית סי' ד ס"ק ה) תירץ שמדברי הרשב"א [והריטב"א] (בחידושיהם לגיטין ב, א) מבואר שהדיוק

26 פרק יא מהדורת לונץ, עמ' רסו; מהדורת ביהמ"ד עמ' לד.

27 פרק יא מהדורת לונץ, עמ' רסז; מהדורת ביהמ"ד עמ' לה.

28 פרק יא מהדורת לונץ, עמ' רסג; מהדורת ביהמ"ד עמ' לא. הוכחתו, מובא בהוריות (ג, א) ובהוראה הל אחרי רוב יושבי ארץ ישראל" וכתב רש"י (ד"ה הלך אחר) "דאותם שבחוץ לארץ אינם מן המנין ולא אותן דמנחל מצרים ולחוץ דחוצה לארץ היא". משמע, דעד נחל מצרים נקרא ארץ ישראל.

29 הרב יהוסף שורף, תבואות הארץ, עמ' ה-ו בהערה 1.

30 הרב יעקב עמדין, מור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, עמ' שכז-שכח. וראה להלן סע' ד. האחרונים האריכו בדברי הכפתור ופרח. סיכום דבריהם ראה הרב יוסף ליברמן, משנת יוסף מסכת שביעית (פרק ו) קונטרס ביאור גבולות הארץ פרק ד - גבול כיבוש עולי מצרים, עמ' קיח-קכ. לדעת מלבושי יום טוב (חובת הקרקע סימן מז, עמ' טז ד"ה ועוד נראה לי, עמ' טז) זו גם שיטת הרמב"ם. לדעתו, הרמב"ם סובר כשנאמר בכתוב ש"שמום למס" המשמעות היא שכבוש אותם.

הוא מהמילים "לא הוֹרִישׁ" - "כִּי לֹא הוֹרִישׁוּ"; וזו לשון הרשב"א: "דכל היכא דכתוב "לא הוֹרִישׁ" משמע מארץ ישראל הוא". כלומר, משמעות הכתוב שאת תושבי ערים אלה היה צריך להוריש, בגלל שעריהם וישוביהם הם ארץ ישראל. לכן מסקנתו: "כל ארץ ישראל מקרי כבושה וקדושה לעולי מצרים, אף מקומות שנשאר הכנעני בארץ" (חזון איש שם).

2. בספר תבואות הארץ (עמ' ה-ו ובהערה 1) הקשה, יהושע לא כבש את כל חלקי הארץ בתוך גבולות פרשת מסעי, ונשארו חבלים וערים שלא נכבשו. לדוגמה, לא כבש רק עד לבא חמת וצידון רבה, ומשם עד הר ההר שהוא סוף הגבול הצפוני נשאר בלא כיבוש? ותירץ שלאחר זמן כבשו והגיעו עד הר ההר, שהרי בספר מלכים נאמר על ירבעם בן יואש מלך ישראל: "הוא הִשִּׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד יָם הַעֲרָבָה כְּדָבָר ה' (מל"ב יד, כה). בירושלמי (חלה פ"ב ה"ב) נחלקו רבותינו. רבי חנניה אמר: כל מה שכיבש יהושע כיבש זה. ורבי מנה אמר: יותר ממה שכיבש יהושע כיבש זה.

(ב). **בימי דוד** - הישועות מלכו הקשה³¹: 'ואף על גב דעזה ואשקלון וחברותיהם גם כן הניח אותם ה' לנסות בהם את בני ישראל (שופטים ג, ג), שאני התם דנכבשה בימי דוד (שמ"ב ח, ב)... וכיוון שחמשת ערי סרני פלשתים היו בגבולות ארץ ישראל נחשב כיבוש דוד ככיבוש מעליא³². כלומר, תירץ כמו הכפתור ופרח מבלי שהביאו.

בשו"ת ארץ טובה הקשה עלי³³, שבכיבוש הפלשתים נאמר 'וַיִּן דָּוִד אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּכְבְּעוּם' (שמ"ב ח, א), ובכיבוש ארם ואדום נאמר (שמ"ב ח, ב): 'וַתְּהִי מוֹאֵב לְדָוִד לַעֲבָדִים נִשְׂאֵי מִנְחָה', 'וַתְּהִי אֲרָם לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה' (שם, ו), 'וַיְהִי כָּל אֲדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד' (שם, יד), 'וַיִּשְׂם בְּאֲדוֹם נְצִבִים'. מבואר שאת הפלשתים הכניע ולא כבשם לעבדים; ולעומת זאת את מואב ארם ואדום הכניע ושם לעבדים. ברמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ו; פ"ו ה"א) מבואר שכיבוש רבים הוא רק אם כובש מלך ישראל את הגויים ומשעבד אותם במס ונותנם לעבדים, אז יש למקום דין של כיבוש רבים, ומכיוון שאת הפלשתים לא שם לעבדים אין דינם ככיבוש רבים ואין לארצם דין ארץ ישראל.

ונראה לתרץ שהפלשתים שונים ממואב, ארם, דמשק ואדום. ארצות אלו אינם בנחלת שבעת עממים בפרשת מסעי, ולכן כדי שכיבושם יהיה כיבוש רבים צריכים את התנאים של מס ועבדות. אבל ארץ פלשתים היא בגבולות שבעת עממים ובפרשת מסעי, לכן כשדוד כובש אותה כמו שנאמר: 'מִכָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כָּבַשׁ. מֵאֲרָם וּמִמוֹאֵב

31 שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סז, ד"ה ולענין הלכה.

32 ראה בתשובתו שהביא מדברי הכפתור ופרח בפרק ז ופרק י בלבד ומפרק יא לא הביא כלל! תשובה זו נמצאת בפרק יא.

33 הרב טוביה טביומי (גוטנטג) שו"ת ארץ טובה, ח"א, סי' נה עמ' קעא.

וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמִעַמְלָק... (שם ח, יא-יב), גם זה נחשב לכיבוש מספיק ואין צורך שיהיו לו עבדים³⁴.

(ג). **בימי בית שני** - הרב יעקב עמדין, בירר מה גידרה של ארץ פלשתים. וכתב שלמרות שנכבשה בימי השופטים ולא נשארה בידם כי נכבשה שוב על ידי חמשת סרני פלשתים, וחזרו ולקחו מלכי יהודה הרבה מארצם כמו שנאמר בדוד ושלמה ועוזיהו (ראה בסעיף ב), כיבוש מלכי יהודה כיבוש רבים יחשב. והוסיף, שמצטרפים לכך גם כיבושי החשמונאים, הורדוס וינאי המלך בזמן בית שני. וזו לשונו:

רק אנכי הרואה שבבית שני נכבשה ארץ לפני החשמונאים יותר ממה שכבשו דוד ושלמה וכל מלכי בית ראשון, שהרי פלשתים וצור וצידון היו יתד תקועה לישראל כל ימי ראשון, ובזמן בית שני נשמדו ונעקרו מן העולם ולא נשאר להם שם וזכרון בארץ ששבה כולה ליד ישראל... [אך] כבשו ארצות רבות מן הערבים במזרח ארץ ישראל ודרומה וארץ אדום ומואב ועמון³⁵.

לדעתו כל מה שנכבש בזמן בית שני נתקדש. לכן כיבושי החשמונאים בבית שני שכבשו את ארץ פלשתים ומקומות נוספים הם בכלל כיבוש עולי בבל, ולכל הפחות בכלל כיבוש עולי מצרים. לפיכך מסקנתו: "כל המרחב הזה דין ארץ ישראל יש לו למצות ישוב דירה, ולדחות שבות דכתיבת אונו [בשבת], והדברים קל וחומר מסוריא ששבות נדחה מפניה, אין לי נדנדו ספק בזה"³⁶. אך ישנם אחרונים שחלקו על כך ואכמ"ל³⁷.

34 ומצאתי שסברה זו נאמרה בישועות מלכו (יו"ד סי' סז, ד"ה ולענין הלכה) ובחזון איש (שביעית סימן' ד ס"ק ה ד"ה במש"כ). אמנם בספר מלכים משמע שבתחילת מלכות שלמה מלך אכיש בגת, כמו שנאמר: 'וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי עֲבָדָיו לְשִׁמְעִי אֶל אָכִישׁ בֶּן מַעֲכָה מֶלֶךְ גַּת' (מלכים א ב, לט). לפי זה, מלך אכיש בגת בימי דוד ובראשית מלכות שלמה, אבל מסתבר שהיה כפוף לישראל ויתכן שדוד השאירו כמלך כל ימי חייו בגלל החסד שעשה עמו כל ימי שאלו.

35 כפתור ופרח פרק יא, מהדורת לונץ, עמ' רנט הערה 1 הרב צבי הירש חן טוב, בשם הגאון יעב"ץ; וכן כתב במור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, עמ' שכז. בפירושו לחם שמים על המשניות (גיטין פ"א מ"א) כתב: "ומעת שהגיעה ביד ישראל בימי בית שני, שוב לא יצאה מתחת ידיהם עד הגולה. ולא מצינו בכל ימי עמידת בית שני זכר עם פלישתים, כי נכבשה הארץ לפני ישראל, ונשמדה אומת פלישתים ונעקרה מן העולם". ובכאן חידושי הפך מה שכתבו רבותינו ז"ל "כרכים הרבה כבשום עולי מצרים, ולא כבשום עולי בבל", כי זאת הארץ לא כבשוה עולי מצרים בהחלט כלל, וכבשוה עולי בבל.

36 מור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, ד"ה נמצינו למדים, עמ' שלו.

37 כן כתב הכסף משנה הלכות שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח. אך היו שחלקו על דבריו, ראה בתבואות הארץ (עמ' כא) ובספר מעדני ארץ (הלכות תרומות פ"א ה"ז אות ד), ובמשנת יוסף, שביעית (פ"ו מ"א), ח"ב עמ' קכה, ד"ה כיבוש החשמונאים.

ו. שיטת הר"ש סירלאו

על סברת הכפתור ופרח ש"מעלי מיסים" נחשב לכיבוש - חלק הרב שלמה סירליאו. בירושלמי שביעית (פ"ו ה"א במשנה ד"ה שהחזיקו עולי מצרים) כתב: "דוקא שהרגו היושבים בהן, וזה הקרוי כיבוש דמקדש, אבל מעלי מיסין לא, כדאיתא בגמרא, ושרי לזרוע בהן בשביעית, ופטורין מן המעשרות, דאבוהון וכולהון בית שאן". ובהמשך (בד"ה ועד אמנוס) כתב שלדעת רבי "מעלי מיסין" לא נחשב כיבוש כלל. וזו לשונו:

והכי תניא בתוספתא דאהלות (פי"ח ה"ג) דאשקלון וחברותיה פטורות ממעשר ומשביעית. ואע"ג שכתוב 'וַיִּלְכְּדוּ הַיְהוָה אֶת עֲזָה וְאֶת גְּבוּלָהּ וְאֶת אֲשֶׁקְלוֹן וְאֶת גְּבוּלָהּ' (שופטים א, יח), 'וַיִּלְכְּדוּ' כתיב ולא "ויריש", והיינו מעלין מס, ולא אהני לדידיה אלא אם כן **הרגום או גרשום**, דאבוהון דכולהו בית שאן כדאיתא בפרק קמא דחולין (ו, ב), ובית שאן מעלת מס הייתה ככתוב בקראי, ופטורה ממעשר ושביעית³⁸.

מסקנת דבריו: "מעלי מיסים" בכיבוש עולי מצרים לא נחשב ככיבוש שמקדש, אלא אם הרגום או גרשום, ולא כשהעלו מס בלבד.

ז. מחלוקת אחרונים

כשיטת הכפתור ופרח הבין וכתב מסברה גם בספר תבואות הארץ³⁹:

ואוכיח לקמן בפירושי גבולות פרשת מסעי, שלא כבש יהושע כל חלק הארץ בתוך גבולים אלה, ונשארו חבלים וערים שלא כבש... ועם כל זה בכלל כבוש יהושע נקראת, אף שלא כבשה יהושע, מאחר שהיא בתוך הגבולים הנזכרים בגבולי התורה.

והוסיף:

לפי דעתי, תחום עולי מצרים אינו תלוי בכבוש כי אם מצות ודבר ה' בפרשת מסעי הוא מגביל, וארץ ישראל נקראת אף מקומות שלא כבשו.

אך הגרש"ז אויערבך⁴⁰ טען נגדו:

38 וכן כתב בדף טז, ב ד"ה נמנו עליה: "דלא חשיב להו כיבוש מס דעולי מצרים, אלא אם כן הרגום או גרשום כדפרישית". וסיים את דבריו (שם דף טז, ב): ונקטינן משמעתין דלא נתקדשו לא עזה ולא אשקלון ולא כל המקומות כולן עד מצרים. דאע"ג דאפשר דהעלו מס, לאו כלום הוא.

39 הרב יהוסף שורץ, תבואות הארץ, עמ' ה, טז, כ, תקד.

40 ספר מעדני ארץ, הלכות תרומות, פ"א ה"ז סעיף א עמ' יב. ראה עוד: הרב יוסף ליברמן, משנת יוסף, ח"ב, פ"ו מ"א; קונטרס ביאור גבולות הארץ, הערה יט עמ' קיט.

אין דבריו מובנים לי, דמכל מקום כל זמן שלא נתקדשו בכבוש רבים ודאי שאינם חשובים כלל כארץ ישראל.

ח. ראיות שארץ פלשתים אינה ארץ ישראל

(א) במסכת כתובות (ק, ב) נאמר:

תנו רבנן: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה נכרים, ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלו-ה, וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלו-ה, שנאמר (ויקרא כה, לח): "לִיתָתְּ לָכֶם אֶת אֶרֶץ פְּנֵנָע לְהִיט לָכֶם לְאֱלֹקִים". וכל שאינו דר בארץ אין לו אלו-ה? אלא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ - כאילו עובד עבודה זרה, וכן בדוד הוא אומר (שמ"א כו, יט) "כִּי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהִסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' "לֵאמֹר לָךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וכי מי אמר לו לדוד: "לָךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים"? אלא לומר לך, כל הדר בחוצה לארץ - כאילו עובד עבודה זרה.

הרב יעקב עמדין הקשה⁴¹ שפסוק זה אמרו דוד כשהתגורר בעיר גת שבארץ פלשתים. מכאן נראה שכל ארץ פלשתים, למרות היותה מחלק יהודה, הייתה נחשבת חו"ל לעניין דירת ארץ ישראל גם בזמן הכיבוש הראשון. בספרו לחם שמים (פירוש על המשנה, גיטין פ"א מ"א) לשונו של העיב"ץ חריפה יותר: "הרי בפירוש שאינה נקראת נחלת ה', ודינה כחו"ל כל זמן שמשלו בה עובדי אלילים". לכן מבואר שארץ חמשת סרני פלשתים למרות היותה בגבולות פרשת מסעי, אם לא נכבשה על ידי ישראל דינה כחו"ל. ודחה זאת, אבל ראה גמורה איננה כי אז הייתה ביד פלשתים אבל אחר כך חזרה לידי ישראל בכיבוש עולי מצרים. ועוד, יפה כוח כיבוש שני, דהא כל ארץ פלשתים חזרה ליד ישראל בבית שני.

הרב יעקב אריה סלנט תירץ⁴² שהעיר גת לא נחשבה כארץ ישראל עד שכבש אותה דוד המלך מיד פלשתים (דברי הימים א, יח; שמואל ב, ח). וזאת למרות שכבשוה ישראל מקודם, כמו שנאמר: "וַתִּשְׁבְּנָה הָעָרִים אֲשֶׁר לָקַחוּ פְּלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גֵּת" (שמואל א ז, יד). לפי שלא היה לישראל רשות לכבוש את ארץ פלשתים בגלל השבועה של יצחק לאבימלך, ורק לדוד המלך היה רשות לכבוש את פלשתים. ראה רד"ק (שמ"ב ב, ה) בשם הפרקי דרבי אליעזר (פרק לה) שיצחק נתן לאבימלך לזכר השבועה שנשבע לו את מתג חמורו, ודוד לקח את מתג האמה מיד

41 בהגהותיו שם, מהדורת לונץ עמ' רנה. מהדורת ביהמ"ד להלכה, עמ' כה הערה 90. מור וקציעה סימן שו גדר ישוב א"י ד"ה עוד אביא, עמ' שלד.

42 כפתור ופרח פרק ז, מהדורת לונץ עמ' תתצה; מהדורת בית המדרש, עמ' קמח הערה 131.

פלישתים⁴³; לכן עד ימיו הייתה נקראת חוץ לארץ והייתה מובלעת בגבול הארץ בחלק יהודה, וכיון שכבשה דוד הרי היא ארץ ישראל גמורה לכל דיניה ופרטיה⁴⁴.

(ב) ירושלמי שביעית (פ"ו ה"א): תחומי ארץ ישראל כל שהחזיקו עולי בבל... וגניא דאשקלון [גינות אשקלון]. ואשקלון עצמה [האם היא חוץ לארץ]? רבי יעקב בר אחא בשם רבי זעירא מן מה דתני גנייא דאשקלון הדא אמרה אשקלון כלחוץ... רבי סימון ורבי אבהו הוון יתבין, אמרי: הא כתיב 'וַיִּלְפָּד הַיְהוָה אֶת עֲזָה וְאֶת גְּבוּלָהּ'; (שופטים א, יח)? ליתי עזה. וְאֶת אֲשֶׁקְלוֹן וְאֶת גְּבוּלָהּ' (שם)? ליתי אשקלון. מעתה ההן 'נַחַל מִצְרַיִם' (מל"א ח, סה), ליתי נחל מצרים.

בביאור דברי הירושלמי נאמרו מספר הסברים.

א. הגר"א (וכן פני משה) פירשו, שמה שאמרו "ליתי עזה... ליתי אשקלון", בניחותא, אינן אותן עזה ואשקלון שנאמרו בכתוב והידועות לנו בשמות אלה כיום, אלא ערים אחרות בשמות הללו, ד"תרי עזה [ואשקלון] הוו". ומקשה, האם נאמר שגם 'נחל מצרים' אינו נחל מצרים המקובל בידינו? ונשאר בלא תשובה.

ב. בפירוש ר' אליהו (מהר"א) פולדא הסביר, "ליתי תחום עזה, ולא עזה עצמה". כלומר, את עזה עצמה לא כבשו אפילו עולי מצרים, ורק את גבולה כבשו. וכן לגבי אשקלון. ומקשה "בתמיה, ומה תחום שייך לגבי 'נחל מצרים' הרי היא עצמה תחומה היא".

ג. הר"ש סירלאו מפרש, שהירושלמי מקשה "ליתי עזה, ליתי אשקלון, ליתי נחל מצרים". כלומר, האין אלו מקומות (עזה ואשקלון ונחל מצרים) שנכבשו על ידי עולי מצרים, ולמה לא יתחייבו בתרומות ומעשרות? לדעתו "ליתא" פירושו שתבוא בקדושת הארץ. והתירוץ הוא בהמשך דברי הירושלמי (שלפי המפרשים האחרים הם עניין חדש): "אמר רבי יהושע בן לוי, כתיב 'וַיִּבְרַח יַפְתָּח מִפְּנֵי אַחִיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב' (שופטים יא, ג) - זו סוסיתא, ולמה נקרא שמה "טוב"? שפטור מן המעשרות". והפטור שלה משום שלא כבשום אלא לתשלום מיסים, וסובר ש"מעלי מיסים" אין שמו כיבוש. כמו כן גם המקומות עזה ואשקלון ונחל מצרים לא היה בהם כיבוש שלם אלא היו "מעלי מיסים", וזו משמעות הלשון בכתוב "וַיִּלְפָּד" האמור בעזה

43 וכן במדרש רבה (בראשית פרשה נד, ה), שלכן לא נחם ה' דרך ארץ פלישתים. ובחולין (ס, ב) "ליתו כפתורים וליפקו מעוים, למאן דאמר עוים מפלישתים באו". וכן איתא בילקוט שמעוני (רמז צה) על הפסוק 'כי את שבע הכבשות'.

44 לפי זה מתורצת קושיית הישועות מלכו בסעיף ד (ב): עד ימי דוד הייתה מניעה לעם ישראל לכבוש את ארץ פלשתים בגלל השבועה של יצחק לאבימלך. ממילא אין הדבר נחשב לחיסרון מצידם ואין טענה כלפיהם מדוע לא כבשו. לכן כל כיבוש, גם על ידי מס נחשב לכיבוש.

ואשקלון, ולא נאמר בהם "וַיֵּרֶשׁ" או "וַיִּנְרֹשׁ"⁴⁵. לפי זה, היו מעלי מיסים ולא נכבשו על ידי עולי מצרים.

ד. הכסף משנה (הלכות תרומות פ"א ה"ט) פירש: "משמע שהיא חוץ לכיבוש עולי בבל והיא תוך כיבוש עולי מצרים". המהרי"ט (שו"ת, ח"א סימן מז) הסביר שהמילים "ליתי עזה... ליתי אשקלון" נכללות בקושיית הירושלמי שהקשה, האם ניתן לומר שאין זו עזה ואין זו אשקלון שכבשו? והמתרץ תירץ שאין ראייה מן הכתובים, שהרי נחל מצרים הוא ודאי מתחום עולי מצרים ולא נכבש על ידי עולי בבל, כך גם נאמר לגבי עזה ואשקלון שרק עולי מצרים כבשום. ולדעתו היא חוץ לארץ כי לא נכבשה על ידי עולי בבל⁴⁶.

לסיכום: האם נכבשה אשקלון ודרומה בכיבוש עולי מצרים? לפי הכסף משנה אשקלון נכבשה על ידי עולי מצרים, ולדעת המהרי"ט עולי מצרים כבשו עד נחל מצרים. לפי מהר"א פולדא תחום עזה ואשקלון נכבשו על ידי עולי מצרים אולם הערים עזה ואשקלון לא נכבשו. לדעת הר"ש סירלאו, הגר"א והפני משה עולי מצרים לא כבשו בדיני כיבוש אלא עד אשקלון, ולא עד בכלל, ולא מדרום לה.

ט. שיטת הרמב"ם

בהלכות תרומות (פ"א ה"ז) כתב הרמב"ם:

אי זו היא הארץ שהחזיקו בה עולי מצרים?... מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון.

מדבריו אלה שמקורם במשנה בגיטין (פ"א מ"א) משמע שהרמב"ם מפרש את המשנה כמתייחסת לגבולות ארץ ישראל שנתקדשו בקדושה **ראשונה**. לפיכך, עזה הנמצאת דרומית לאשקלון לא נכללה בגבולות אלו, וגם עכו ואשקלון עצמן הם חוץ לארץ (שם ה"ט). אך בהמשך דבריו בהלכה זו הרמב"ם סותר את עצמו, שהרי כתב:

והנסים [=איים] שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנום ועד **נחל מצרים**, מן החוט ולפנים - ארץ ישראל; מן החוט ולחוץ - חוץ לארץ.

והרי נחל מצרים נמצא דרומה הרחק מאשקלון, ואיך הגבול הוא נחל מצרים ולא אשקלון?

45 כן פירש ר' יצחק גולדהר, בספר אדמת קודש, עמ' צד, קנו מדעת עצמו. בעמ' 314 פירש את קושיית הירושלמי: "מעתי (אם הדבר כך) ההין 'נַחַל מִצְרַיִם', ליתי 'נַחַל מִצְרַיִם'", כלומר, אע"פ שגורל יהודה היה עד 'נחל מצרים', בכל זאת לא 'נחל מצרים' הוא הגבול של ארץ ישראל כי מעולם לא כבשו כיבוש גמור עד הנחל ההוא.

46 העיב"ץ (מור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, עמ' שלא ד"ה ומ"ש מן הירושלמי) הקשה עליו: "ומה שכתב מן הירושלמי להוכיח שאינה אלא מכיבוש ראשון, בזו אני מודה, אבל מנין לו להכריח מכאן שהיא חוץ לארץ לכל דבר... חלילה שתהא פחותה אפילו מסוריא".

היו שהוסיפו⁴⁷, שבהלכות שמיטה (פ"ד הלכה כו) כתב:

כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה, וכל הספיחין שצומחין בה אסורין באכילה. וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מכזיב ועד הנהר [=נהר מצרים] ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בה מותרים באכילה.

מבואר שגבול עולי מצרים הוא מנהר מצרים בדרום ועד אמנה בצפון, ממילא אשקלון ועזה כלולים בגבולות הללו!

בביאור דברי הרמב"ם נאמרו שני הסברים עיקריים.

א. היו שהסבירו⁴⁸, שפשט לשון הרמב"ם משמעותו שעכו ואשקלון הם חוץ לארץ. בספר תורת הארץ הוסיף, שגם מסדר דברי הרמב"ם משמע שעכו ואשקלון הן חוץ לארץ. שהרי מקודם ביאר מקום כיבוש עולי מצרים ועולי בבל וסוריא, ואחר כך כתב "אבל עכו חוץ לארץ כאשקלון"⁴⁹. בספר מלבושי יום טוב הגיע לאותה מסקנה בדרך אחרת⁵⁰. דעת הרמב"ם היא שעכו ואשקלון ועזה הם מחוץ לגבולות עולי מצרים למרות שהם בגבולות הארץ בתורה, מפני שעולי מצרים לא כבשו. על הסבר זה כתב הרב יעקב עמדין⁵¹: "אמנם הרמב"ם עשה אשקלון ועכו כחוץ לארץ ממש. אך זה הוא דבר זה בעיני, ולא נכנס באוזני".

ב. היו שהסבירו⁵² שכוונת הרמב"ם לסמן את התחום שבין גבולי עולי מצרים לבין גבולי עולי בבל, שהרי הגבולות המבדילים בין ארץ ישראל שכבשו עולי מצרים לבין חוץ לארץ, הלא הם מפורשים בתורה בפרשת מסעי, וחזרו ונשנו בספר יהושע בפרוטרוט, לכן לא הוצרך הרמב"ם לחזור עליהן, אלא רק על התחומין שבין שטח עולי מצרים לבין שטח עולי בבל שלא כבשו עולי בבל. וזה הפירוש ברמב"ם: "אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים" - העודפים ברוחב לצד מערב על השטח והארץ שהחזיקו עולי בבל - "מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון" - כלומר, מאשקלון ואילך - בכל רוחב הארץ מן המזרח עד הים - עד עכו בצפון, היה

47 הרב משה לייב שחור, אבני שהם, ירושלים תשנ"ו, ח"ב, עמ' רמו.

48 הרב יעקב עמדין, מור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, עמ' שכז-שכח; הרב אברהם דאנציג, חכמת אדם, שערי צדק, שער מצות הארץ, פ"א ה"ב; הרב משה קליערס, תורת הארץ, ח"ב, פרק שני, אות מד, עמ' כח; הרב חיים קניבסקי, דרך אמונה הלכות תרומות פ"א הלכה ז ס"ק עא.

49 ראה הרב יוסף ליברמן, שו"ת משנת יוסף, ח"א, סימן מו, עמ' קמו, מה שהעיר על דבריו.

50 חובת הקרקע סימן יז, עמ' טז.

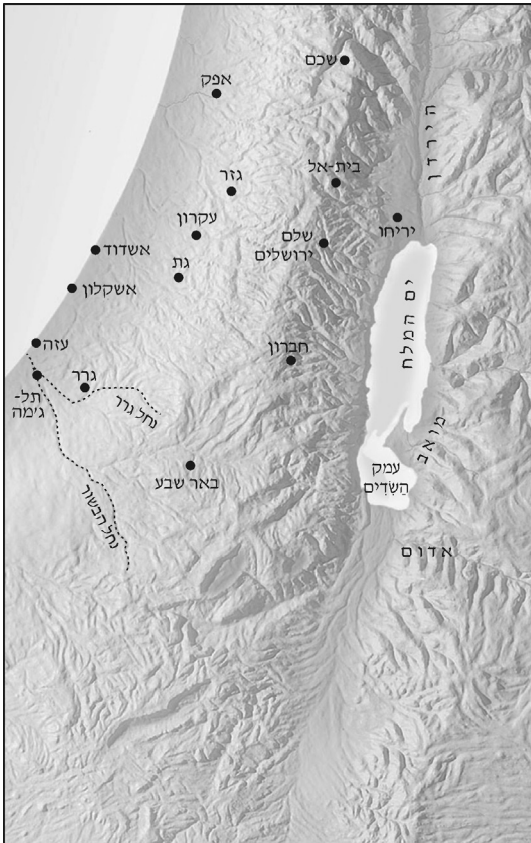
51 מור וקציעה, סימן שו, גדר ישוב א"י, עמ' שכז-שכח.

52 הרב משה לייב שחור, אבני שהם, ירושלים תשנ"ו, ח"ב, עמ' רמו-רמוח; דבריו הובאו באנציקלופדיה לתלמודית כרך ב ארץ ישראל סעיף ז עולי מצרים ועולי בבל, עמ' רט.

כיבוש עולי בבל. ומעכו ומעלה עד הנהר, לא היה כיבוש עולי בבל. הגרש"ז אויערעבך הראה שהרמב"ם עצמו בתשובותיו כתב כן⁵³. בתשובה (שו"ת, מהדורת בלאו סימן קכח) כתב:

וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה ממה שלא החזיקו עולי בבל, והוא מאמנה עד נחל מצרים **באורך וברוחב** עד גבול אשר קידש עזרא והוא עד כזיב.

על פי זה נראה, שכל רצועת החוף של הים הגדול, מנקודה הצפונית שהוא טורי אמנום, ועד נחל מצרים שהוא הנקודה הדרומית, לא כבשו עולי בבל רק עולי מצרים, והנקודה המגבילה את רוחב הרצועה הזאת של חוף הים היא כזיב שהיא משוכה מן הים לצד מזרח⁵⁴.

לפי זה, צפונית לעכו עד אמנה (הרי הבניאס, שו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו סימן קכז) ודרומית לאשקלון עד נחל/נהר מצרים (ואדי אל-עריש [רס"ג] או הדלתא הקדומה של הנילוס, הפלוסיון היבש בימינו) כבשו עולי מצרים, ונתקדשו מקומות אלו בקדושה ראשונה. לפיכך הרי הם ארץ ישראל. לסיכום: על פי הרמב"ם בתשובותיו, כל ארץ פלשתים (כולל הערים עזה ואשקלון) נכבשו על ידי עולי מצרים. לכן הם מארץ ישראל.

53 הרב שלמה זלמן אויערעבך, מעדני ארץ תרומות, פ"א ה"ז אות ג.

54 קיצרתי בדברי המעדני ארץ, ראה בכל דבריו שם.

סיכום ומסקנות

א. ארץ פלשתים בימי האבות - ישנה מחלוקת בראשונים מה גידרה של ארץ פלשתים. דעת רוב הראשונים והאחרונים שהיא מארץ ישראל. לדעת הרב משה (מבעלי התוספות) היא אינה ארץ ישראל. דעת רש"י שהיא ארץ ישראל אבל אינה עיקר ארץ ישראל. החיסרון שיש בה - שלא הוחזקה בימי האבות, חיסרון "בחזקה" בהתיישבות.

ב. מימי יהושע עד תקופת המלכים - יש אומרים שבתקופת השופטים שלושת הערים: עזה, אשקלון ועקרון נכבשו בידי שבט יהודה ונכבשו בחזרה על ידי הפלשתים (רד"ק, אברבנאל). ויש חולקים שמדובר על ניצחון במלחמה ולא כבשו את הערים (אחרונים). בימי שמואל חזרו הערים עקרון וגת לידי ישראל ובסוף ימיו חזרו לפלשתים. שאל ודוד נלחמו בפלשתים. דוד הכניע אותם אך הם נשארו בעריהם. על העיר גת נאמר שדוד כבש אותה, רחבעם בנה אותה והיא הייתה עיר מבצר בממלכתו. על שלמה נאמר "וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּלָכִים... וַעַד אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם" (דה"ב ט, כו). אך בדומה לדוד אביו השאיר את הגויים בעריהם והם שילמו לו מיסים. בימי עוזיהו הצליחו ישראל להתיישב בחלק מערי הפלשתים: בגת, ביבנה ובאשדוד. לקראת סוף תקופת בית ראשון, בימי חזקיהו, נשלם כיבוש ארץ פלשתים וגם עָזָה וְגְבוּלֶיהָ נכבשו. ג. הכפתור ופרח סובר, שכל המקומות בתוך גבולי פרשת מסעי גם אם לא נכבשו - דינם כארץ ישראל. לדעתו, כיבוש עולי מצרים התחיל בימי יהושע ונשלם בימי שלמה שנתן את כל הארץ ל"מס עובד" וזה נחשב ככיבוש. והיו שצירפו לשיטתו גם את כיבושי ירבעם בן יואש מלך ישראל.

ד. שיטת הר"ש סירלאו - בכיבוש עולי מצרים נחשב ככיבוש שמקדש רק ש"הרגום או גרשום", ולא כשהעלו מס בלבד - "מעלי מיסים". לכן, ארץ פלשתים לא נכבשה על ידי עולי מצרים ואינה ארץ ישראל.

ה. שיטת הרמב"ם: בביאור דברי הרמב"ם נאמרו שני הסברים עיקריים. 1) פשוט לשון הרמב"ם משמעותו שעכו ואשקלון הם חוץ לארץ. והמלבושי יום טוב כתב שעכו, אשקלון ועזה למרות שהם בגבולות הארץ בתורה, מפני שעולי מצרים לא כבשום, אינם מארץ ישראל. 2) היו שהסבירו שכוונת הרמב"ם לסמן את התחום שבין גבולי עולי מצרים לבין גבולי עולי בבל. ופירוש דבריו: "אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים" - העודפים ברוחב לצד מערב על השטח והארץ שהחזיקו עולי בבל - "מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון". הגרש"ז אויערבך הביא מקור מפורש לכך מתשובת הרמב"ם. לפיכך, כל ארץ פלשתים (כולל הערים עזה ואשקלון) נכבשו על ידי עולי מצרים והם ארץ ישראל.

המסקנה העולה: לדעת רוב הראשונים והאחרונים ארץ פלשתים נכבשה על ידי עולי מצרים ולכן היא חלק מארץ ישראל.